

УДК 378:091

ТЕХНОЛОГІЗАЦІЯ ТА/АБО ДУХОВНІСТЬ: ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ МЕТОДОЛОГІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Л. Л. Бутенко

У статті схарактеризовано сутнісні характеристики духовності і технологізації як феноменів сучасного соціогуманітарного знання в контексті загальних тенденцій ускладнення соціокультурного розвитку особистості і суспільства, практик суспільства споживання і інформатизації всіх сфер життєдіяльності людини. Представлено особливості взаємодії технологізації та духовності як характеристик соціокультурної сфери, необхідність їх взаємодоповнення в процесі професійної підготовки майбутніх учителів і науково-педагогічних працівників. Охарактеризовано основні напрями методологізації професійної підготовки майбутніх педагогів у контексті єдності духовності і технологізації, особливості розвитку змісту педагогічної освіти в аспекті антропологічного, суб'єктного і культурологічного підходів, удосконалення технологічних аспектів методологізації педагогічної освіти.

Ключові слова: *духовність, духовна безпека, технологізація, методологізація, методологізація професійної підготовки, майбутні учителі, науково-педагогічні працівники.*

Постановка проблеми. В умовах тотальної інформатизації суспільного життя, інформаційного хаосу та віртуалізації способів самовираження змінюються соціокультурні вектори у духовному житті суспільства. У 2016 р. словом року за даними укладачів Оксфордського словнику (Oxford Dictionaries) став термін *post-truth*, тобто «ост правда» (перемога емоцій над фактами, влада симулякру у суспільній свідомості), що можна розглядати як одну з ілюстрацій «суспільства вигави» (за Г. Дебором). Виправдовуванням сучасних проблем у різних сферах – політичній, економічній – все частіше обирається криза духовності. При цьому про бездуховність суспільства зазначають політики, чії конкретні вчинки подекуди далекі від норм загальнолюдських цінностей, економісти, чії прогнози та рекомендації менш за все враховують соціально-психологічні та моральні чинники, історики, які «переписують історію»

згідно поточної ідеологічної лінії, представники медіа-галузі, які безпосередньо беруть участь в інформаційно-психологічному тиску на суспільство, чиновники освітньої галузі, які намагаються втриматися у суперечливій площині взаємодії політики та освіти, політики та педагогіки. Технологічні можливості Інтернету спричинюють формування для людини власної версії світу, ситуації двоємислення (за Дж. Оруеллом). Саме у таких умовах спостерігається суттєвий сплеск апелювання до духовності особистості як у науковому, так й у публіцистичному дискурсах, що певним чином зумовлює небезпеку потонути в «говорінні», нездолану пустоту якої відмічав ще Ж. Дельоз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному педагогічному дискурсі проблеми духовності актуалізуються внаслідок складних соціально-політичних та соціально-економічних проблем сьогодення, ціннісних викликів до суспільства в цілому та системи освіти зокрема. Роль духовності у системі навчання та виховання учнівської молоді досліджують І. Бех, М. Боришевський, Е. Помиткін, М. Савчин, Г. Шевченко, Ж. Юзвак та ін. Прикметою часу є введення до категорійно-термінологічної системи дослідження проблем духовності таких понять, як: духовний саморозвиток (О. Колісник), духовний світ (Н. Каралаш), духовні орієнтири, духовний потенціал (О. Олексюк), духовне лідерство, духовна ідентифікація (Т. Костюк), духовна ідентичність (М. Савчин), духовні практики, духовні інтенції (У. Андрушко), духовний капітал (П. Лісовський), духовне зростання (Х. Луканюк), духовний досвід (І. Репко), духовні здатності (М. Савчин), духовне буття (Л. Сідак), духовний інтелект (О. Головіна) тощо. Окремим предметом наукових розвідок розглядаються духовна криза особистості (Т. Дзюба, І. Щербаков), духовно-особистісна криза (Л. Вербицька).

У соціально-філософських дослідженнях аналізуються практики суспільства споживання (З. Бауман, Ж. Бодрийяр, Т. Веблен та ін.), трансформація цілепокладання в контексті технологізації різних сфер життєдіяльності людини (В. Афанасьєв, Е. Дюркгейм, О. Кравченко та ін.). Теоретичним підґрунтям дослідження проблем технологізації соціальної сфери в цілому та освітньої зокрема необхідно розглядати теорію обмеженої раціональності, що вимагає звернення до соціокультурного, ціннісно-мотиваційного контексту (Г. Саймон), когерентність розвитку технологічної та ціннісно-культурної сфер життєдіяльності суспільства. Розробка питань системної теорії освітньої технології представлено у працях В. Беспалька, М. Бершадського, В. Гузеєва, Г. Селевка, В. Юдіна та ін.

Система освіти в цілому та педагогічна освіта зокрема має виступити як підґрунтя, яке спроможне нейтралізувати негативні впливи тотальної технологізації, утвердження технократичного мислення, та закласти основи духовності як здатності до самотворення. Вчитель насамперед має розглядатися як носій цінностей культури, ідеалів духовності. Зрозуміло, що представники педагогічної професії неспроможні попередити деструктивні перетворення у суспільстві, однак зайняти позицію протистояння можуть і просто зобов'язані. Пошуки шляхів трансформації педагогічної освіти у напрямку гуманізації, одухотворення процесу особистісного та професійного розвитку майбутніх учителів пов'язані з удосконаленням змісту, форм та методів професійної підготовки майбутніх педагогічних та науково-педагогічних працівників у контексті методологізації відзначеного напрямку вищої школи.

Мета статті – на підставі аналізу співвідношення понять «духовність» та «технологізація» розкрити особливості проблемного поля методологізації професійної підготовки майбутніх педагогічних та науково-педагогічних працівників у системі неперервної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія соціогуманітарної думки та теперішній етап розвитку філософського та психолого-педагогічного дискурсу засвідчують, що, по-перше, не існує конкретних параметрів еталонного розуміння духовності особистості, по-друге, в історичному та гносеологічному вимірі поняття духовності набуло два основні смисли – релігійний та світський. Духовність розуміється як: характеристика внутрішнього світу людини, що пов'язана із гносеологічною потребою «для себе» та соціальною потребою «для інших» (П. Симонов); багатовимірна система утворень у свідомості та самосвідомості людини (М. Боришевський); цілісне психічне явище пошуку істини, добра, краси (Н. Коваль); «над особистісне» психічне утворення, як трансцендентний вихід за межі феноменального світу (В. Петровський, М. Савчин); творча здатність людини до самореалізації та самовдосконалення (Ж. Юзвак); компетентність особистості (О. Вознюк) та ін. М. Боришевський особливо наголошує на тому, що «Особистість починається із самосвідомості. Самосвідомість – ота ниточка Аріадни, завдяки якій людина стає особистістю, скорочуючи тривалість блукання лабіринтами невідомості, незнання себе, інших людей, складних життєвих обставин, і виходить на дорогу пізнання, самопізнання, самотворення, самореалізації. Для цього їй необхідно збагнути істину, що головне в людині – її духовні чесноти, без яких вона не може стати творцем власної долі» [2, с. 3]. Г. Шевченко стверджує, що духовність «безперечно втілює в

собі найкращі зразки людської поведінки, мудрості, дотримання і утвердження в повсякденному житті вищих моральних законів, наслідування кращим загальноприйнятим естетичним ідеалам. Духовність по суті є найвищою сходинкою в системі людських якостей, де панують совість, честь, гідність, свобода, милосердя, гуманізм, душевність, сердечність, працелюбство, творчість за законами краси. Особистість, що володіє розвиненими почуттями сердечності, є душевною людиною, яка прагне творити добро, прийти на допомогу тому, хто її потребує» [7, с. 244]. В. Кутирьов відзначає, що соціальним ядром духовності є «вихід окремої людини за межі індивідуального життя, орієнтація на загальне благо. Це альтруїзм, принцип служіння, дару, що протистоять егоїзму, принципу корисності та еквівалентного обміну» [3, с. 56]. Загальний контекст досліджень проблем духовності засвідчує особливу увагу до спрямованості особистості, типу її ставлення до світу, ціннісних орієнтацій особистості як підґрунтя її морально-творчого потенціалу, активного й діяльнісного цілепокладання, усвідомлення людиною себе як унікальної, вільної особистості.

Видатні представники філософської, психолого-педагогічної думки минулого постійно наголошували на проявах антиподу духовності – бездуховності як характеристики різних соціальних груп у конкретних історико-культурних умовах. Опозицію «духовність – бездуховність» досліджував Р. Лівшиць, наголошуючи, що духовність – це «відкритість особистості назустріч світу», а бездуховність, відповідно, «суб'єктивна відгороженість від світу» [4, с. 24]. Атрибутивними характеристиками бездуховності можна вважати сприйняття світу у дуальності «біле – чорне», «корисне – некорисне», байдужість, презирство до інтелекту, чуттєвої сфери особистості, наслідування соціальним, релігійним ритуалам поза прагнення проникнути в їх сутність, агресивно-жорстоке ставлення до будь-якої іншості, надмірна гламурність та вульгарність зовнішніх форм взаємодії із світом.

Тенденції технологізації у різних сферах життєдіяльності суспільства зумовлені становленням та розвитком інформаційної цивілізації. Філософський смисл технологізації пов'язано із аналітико-синтетичними діями особистості, що спрямовані на перетворення певного об'єкту (П. Щедровицький). Сучасний етап технологізації суспільства характеризується наявністю двох протилежних тенденцій – ампліфікації (ускладнення, збагачення) та симпліфікації (спрощення) – у розвитку різних форм діяльності сучасної людини. Саме остання тенденція зумовила виникнення поняття «кнопочна психологія» (метафора В. Зінченка), яка

пов'язана з обмеженням освоєння світу речей елементарними сенсомоторними діями. Наслідки такої «психології» у зв'язку із знеціненням моралі та проявами бездуховності у сучасному суспільстві можуть бути не тільки деструктивними, а й навіть трагічними.

Критичний погляд у філософських та соціологічних дослідженнях на роль технологізації у розвитку людини та суспільства зумовлює певне протиставлення техносвіту, технологізації та духовності як феноменів сучасного світу. У свій час ще М. Бердяєв у статті «Людина та машина» (1933) відзначав, що «техніка загрожує самій людині... людина стає знову рабом, рабом того, що вона сама створила». Ідеї антитехніцизму виказували Т. Адорно, М. Хоркхаймер, Г. Маркузе, Л. Мамфорд, Ж. Еллюль, К. Ясперс, М. Гайдеггер та ін. Увесь наступний час і до сьогодні суспільство пишається досягненнями техносфери, використовує новітні здобутки інформаційно-комунікаційних технологій у різних галузях, однак не припиняє бурхливі дискусії щодо ролі тотальної технологізації у розвитку особистості. У цьому контексті надзвичайними гострими є зауваження сучасного філософа В. Кутирьова, який, досліджуючи взаємодію духовності (в інституалізованій формі – культури), економіки та технології, наголошує, що «бездуховність економічного суспільства не відхилення або якась його неповноцінність в організації та структурі. Вона витікає з його сутності як вираження перетворювально-споживацького ставлення до світу» [3, с. 59]. Дослідник використовує термін «техно(пост)людина», яка «виникає, все більше й краще укладаючись у своїх проявах в оператора у виробництві та носія спочатку магнітної картки, потім чіпу в побуті, які від його імені є представником у контактах з рештою світу. Попит на інші, «духовно-душевні», форми самовираження, якщо залишається, то переважно в маргінальних сферах життя» [3, с. 62]. Для такої людини «соціальні взаємодії редукуються, позбавляючись людяності, до конекціонізму та комунікацій» [3, с. 62]. Наслідки тотальної технологізації зумовлюють виникнення дисонансу між евристичними можливостями інформаційно-комунікаційних технологій та їхнім впливом на особистісний розвиток людини, яка у сучасних умовах набуває вигляду «Homo technicus» («людина технічна»), «Homo informaticus» («інформаційно-техногенна людина»), «Homo consumens» («людина, яка споживає»), «Reified man» («уречевлена людина»), «Homo Festivus» («людина, яка розважається»).

В освітній сфері поняття «технологія» представлено у численних конструктах, пов'язаних майже з усіма компонентами цілісного навчально-виховного процесу (технології навчання та виховання, педагогічна

технологія, освітня технологія, технології розвитку, технології формування, технології спілкування тощо). Окремим напрямком трансформації освітньої галузі є подальший розвиток інформаційно-комунікаційних технологій.

Інтенсивне упровадження в освітній процес технічних засобів навчання зумовило стрімкий розвиток теорії та практики технологічного підходу в освіті, поступове утвердження розуміння педагогічної технології як технології спеціально організованого процесу взаємодії (прямої чи опосередкованої) учителів та учнів (викладачів та студентів), який спрямовано на досягнення запланованих цілей освіти (М. Бершадський, В. Гузєєв, М. Кларін, Т. Назарова, Є. Полат, Г. Селевко та ін.). «Технологічний бум» в освіті, покладання надії на технологію як інструмент досягнення гарантованого освітнього результату є достатньо суперечливим, оскільки, *по-перше*, будь-які технологічні новації є результатом людської діяльності і, отже, зумовлені певними світоглядними, ціннісними установками, *по-друге*, слушними є зауваження щодо специфіки освітніх технологій, яка виявляється «і в наявності виховного компоненту (а звідси їх подекуди ймовірнісний характер), й в необхідності урахування філософського, психологічного, медичного та екологічного аспектів проблеми. Повна алгоритмізація освітньої технології маловірогідна внаслідок цієї невизначеності» [1, с. 17]. Абсолютизація технологізації в освітній галузі не можлива внаслідок наявності меж раціоналізації пізнання, принципової нетехнологічності таких цінностей особистості, як свобода, співпереживання, гідність, моральний учинок і т. п. Буквальне розуміння технологічного підходу, зовнішніх ознак технологізації освіти призводить до формування технократичного мислення, яке пов'язано із розумінням людини як елемента програмованої системи, об'єкт маніпуляції. Таке технократичне мислення відстоює ідеї, які відокремлені від повноцінного, суперечливого, багатовимірного контексту. Звідси будь-які процеси технологізації, розробки та упровадження освітніх технологій мають спиратися на підґрунтя духовності, моральності особистості та суспільства, оскільки пророчим можна вважати твердження Франсуа Рабле «Мудрість у порочну душу не входить, і знання, якщо не мати совісті, здатне лише згубити душу».

Сучасна педагогічна освіта має орієнтуватися, *по-перше*, на людиновимірний потенціал суспільства, *по-друге*, на особливості гуманітарного пізнання, єдність технологізації та духовності як принципових характеристик сучасного соціокультурного світу, необхідність балансу між логічно організованою, раціоналізованою

інформацією та художньо-образними формами пізнання. Яскравою ілюстрацією співвідношення технологізації та духовності у професійній підготовці майбутніх учителів є відома притча про будівників Шартрського собору, яка у різних редакціях представлена у багатьох джерелах. У притчі йдеться про відповіді трьох працівників, які виконують однакову роботу, але на питання «Що ти робиш?» дають різні відповіді: «Камені тягаю», «На хліб заробляю», «Будую Шартрський собор». Відповідно, успішність професійної підготовки майбутнього вчителя якраз і зумовлена його розумінням цілей навчання та виховання дітей, ціннісним ставленням до особистості дитини, до духовно-перетворювальної сутності педагогічної професії.

Важливим напрямком подальшого удосконалення педагогічної освіти необхідно розглядати методологізацію професійної підготовки майбутніх учителів та науково-педагогічних працівників як процес та результат залучення спеціальних засобів методологічного аналізу діяльності та мислення, що передбачає орієнтацію змісту та операціональних складників навчального процесу на методологію діяльності як систему науково-пізнавальних евристик, процедурних правил, принципів та прийомів, що складають підґрунтя професійної діяльності фахівця.

Серед нагальних проблем методологізації змісту професійної освіти майбутніх учителів та науково-педагогічних працівників слід визнати такі: антропологізація, проектування професійної підготовки з урахуванням індивідуально-особистісних особливостей майбутніх учителів; визнання педагогічної компетентності як смислоутворювальної інтегративної якості духовної особистості вчителя, що дозволяє здійснювати завдання професійно-педагогічної діяльності в умовах невизначеності та багатомірності; розгляд предметного знання не як сталої конструкції, а відповідно до положень синергетики як процесу, становлення; оновлення змісту основних положень теорії виховання згідно сучасних соціально-політичних викликів (питання кризи ціннісних установок в умовах інформаційно-психологічного насилля, дисбалансу між соціальним та індивідуальним, толерантності у міжетнічних та міжкультурних стосунках, маніпулювання суспільною свідомістю тощо); реалізація засад герменевтичного підходу у процесі підготовки майбутніх учителів до роботи із текстом, створення як вторинних, та й власних текстів як результату навчальної та науково-дослідницької діяльності; практико-орієнтований вектор професійної підготовки в контексті розгляду практики як зміни «крамок та горизонтів мислення та діяльності в контексті розвитку» (О. Попов). У контексті забезпечення спрямованості

педагогічної освіти на духовність особистості особливо слушною є думка Л. Лур'є: «педагогіка повинна відображати образ часу не тільки згідно історичних подій, але й з метою гуманізації суспільних відносин. Необхідно висувати нові метафори, що вивільняють від костеніючого духовного несмаку в реальному житті» [5, с. 40].

Надзвичайно важливою проблемою для сучасної педагогічної освіти є якість підручників та навчальних посібників з педагогіки, які мають відзначатися варіативністю та проблемністю змісту, орієнтацією на загальне та одичинне, діалогічністю між педагогічними ідеями минулого та реаліями сьогодення. Крім того, на нашу думку, сучасний підручник з педагогіки має репрезентувати такі категорії, як любов до дітей, любов до педагогіки, гідність, честь, справедливість і т. д., що й складає категорійну базу духовності як важливого педагогічного поняття. Л. Лур'є стверджує, що «полюбити педагогіку означає виявити, відчути в процесі професійної діяльності готовність до педагогічних досліджень, тому що завчені педагогічні штампи від уроків, що монотонно повторюються, дуже швидко перетворюються на фарс, лицемірство, незграбні спогади про педагогічні знахідки у минулому, що втратили свою цінність» [5, с. 43].

Ключовими напрямками *технологічного забезпечення методологізації* професійної підготовки майбутніх педагогічних та науково-педагогічних працівників визначено такі: використання практико-орієнтованих технологій професійної підготовки з урахуванням положень діяльнісного, праксеологічного, компетентнісного підходів; навчання умінь та навичок цілепокладання, проблематизації педагогічної реальності, ідеалізації, концептуалізації, прогнозування, запитування, модифікації проблемної ситуації в пізнавальну задачу, консультування на засадах партисипативного підходу (співучасть у формулюванні цілей, форм та методів професійної підготовки), орієнтація на електронні навчальні комплекси з акцентом на структурно-логічну схематизацію та візуалізацію.

Таким чином, аналіз сутності понять «духовність» та «технологізація», особливостей духовності у становленні ціннісних орієнтацій особистості як підґрунтя її морального та творчого потенціалу, активного й діяльнісного цілепокладання, позитивних та негативних аспектів технологізації у різних сферах життєдіяльності суспільства засвідчив безперспективність радикальної альтернативи «технологізація – духовність» в освітньому просторі, необхідність комплементарності досліджуваних феноменів у вирішенні завдань педагогічної освіти. Духовність особистості зумовлює включення людини у різні соціальні

процеси, визначає їхню людиновимірність, забезпечує гуманістичний характер технологічних перетворень у суспільстві.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язані із дослідженням гуманістичної спрямованості сучасних освітніх технологій, антропологічних засад професійної підготовки майбутніх учителів та науково-педагогічних працівників.

Література

1. Бершадский М. Е. Дидактические и психологические основания образовательной технологии / М. Е. Бершадский, В. В. Гузеев. – М.: Центр «Педагогический поиск», 2003. – 256 с.
2. Боришевський М. Й. Дорога до себе: від основ суб'єктивності до вершин духовності: монографія / М. Й. Боришевський. – К.: Академвидав, 2010. – 416 с.
3. Кутырев В. А. Духовность, экономизм и технология: драма взаимодействия / В. А. Кутырев // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2012. – № 1–3. – С. 55–63.
4. Лившиц Р. Л. Духовность и бездуховность личности / Р. Л. Лившиц. – Екатеринбург: Изд-во Урал, ун-та, 1997. – 152 с.
5. Лурье Л. И. Преподавать значит позиционировать себя в мире. Часть 2. Педагогика не становится «моментом истины», так как всегда находится в поиске «гарантированно правильного результата» / Л. И. Лурье // Alma mater. Вестник высшей школы. – 2015. – № 11. – С. 39–44.
6. Попов А. А. Практическое мышление и методологизация современных практик образования: Доклад и дискуссия / А. А. Попов // Чтения памяти Г. П. Щедровицкого 2010 года. Понятие практики и претензии на практичность мышления в Московском методологическом кружке; под ред. В. Г. Марача. – М.: Некоммерческий научный фонд Институт развития им. Г. П. Щедровицкого, 2011. – 336 с.
7. Шевченко Г. П. Проблемы духовности личности XXI столетия / Г. П. Шевченко // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. пр.; гол. редактор Г. П. Шевченко. – Вип. 5. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. – С. 241–250.

ТЕХНОЛОГИЗАЦИЯ И/ИЛИ ДУХОВНОСТЬ: ПРОБЛЕМНОЕ ПОЛЕ МЕТОДОЛОГИЗАЦИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ И НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ РАБОТНИКОВ

Л. Л. Бутенко

В статье охарактеризованы существенные характеристики духовности и технологизации как феноменов современного социогуманитарного знания в контексте общих тенденций усложнения социокультурного развития личности и

общества, практик общества потребления и информатизации всех сфер жизнедеятельности человека. Представлены особенности взаимодействия технологизации и духовности как характеристик социокультурной сферы, необходимость их взаимодополнения в процессе профессиональной подготовки будущих учителей и научно-педагогических работников. Охарактеризованы основные направления методологизации профессиональной подготовки будущих педагогов в контексте единства духовности и технологизации, особенности развития содержания педагогического образования в аспекте антропологического, субъектного и культурологического подходов, совершенствования технологических аспектов методологизации педагогического образования.

Ключевые слова: *духовность, духовная безопасность, технологизация, методологизация, методологизация профессиональной подготовки, будущие учителя, научно-педагогические работники.*

TECHNOLOGIZATION AND/OR SPIRITUALITY: THE PROBLEM FIELD OF METHODOLOGIZATION OF FUTURE TEACHERS' AND SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL INSTRUCTORS' PROFESSIONAL TRAINING

L. L. Butenko

The article describes the essential characteristics of spirituality and technological development as the phenomena of modern socio-humanitarian knowledge in the context of general tendencies for the complexity of the socio-cultural development of both the personality and the society, the practices of the consumer society and informatization of all spheres of human life. The features of interaction of both technologization and spirituality as the characteristics of socio-cultural sphere, the necessity of their complementarity in the process of future teachers' and scientific-pedagogical instructors' and teachers' professional training are presented. The main directions of the methodologization of future teachers' training in the context of the unity of spirituality and technology, the peculiarities of development of the content of pedagogical education in the aspect of anthropological, subjective and cultural approaches, and the improvement of the technological aspects of the methodologization of pedagogical education are characterized.

Key words: *Spirituality, spiritual security, technologization, methodologization, methodological professional training, future teachers, scientific-pedagogical instructors.*

Бутенко Людмила Леонідівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ, Україна). E-mail: llbutenko@gmail.com

Butenko Ludmila Leonidivna – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Education), Associate Professor of the Department of Pedagogy of Government Entity «Luhansk National Taras Shevchenko University» (Starobils'k, Ukraine). E-mail: llbutenko@gmail.com